Dr. C. de Galan
M. A. J. van de Sandt, soc. drs.

STREEKVERBETERING EN SAMENLEVING IN DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND

Ls
9A

Overdruk uit Landbouwvoorlichting 16 (1959) 542-548, 595-603, 664-670

338.984.3(492.91)

2037620

60/261

STREEKVERBETERING EN SAMENLEVING IN DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND

I. WAAROM ZO WEINIG BELANGSTELLING?

Dr. C. DE GALAN en M. A. J. VAN DE SANDT, soc. drs.
Landbouw-Economisch Instituut, afd. Streekonderzoek, 's-Gravenhage *

De redactie prijst zich gelukkig in drie achtereenvolgende nummers het een en ander te kunnen publiceren over de problemen, samenhangende met de „streekverbetering en samenleving" in de Zak van Zuid-Beveland, zulks naar aanleiding van een studie van het Landbouw-Economisch Instituut. De vele – vaak onvermoede – sociale aspecten, die een agrarische streekverbetering blijkt te bieden, zullen de lezers, naar de redactie meent, zeker interesseren.

INLEIDING

Op Zuid-Beveland ligt ten zuiden van de spoorlijn Goes-Middelburg een gebied dat de Zak van Zuid-Beveland wordt genoemd. Er liggen in dit gebied dertien gemeenten, waarvan de bevolking voornamelijk een bestaan vindt in landbouw met een gemengd karakter van akkerbouw, veeteelt en fruitteelt.

De ramp van februari 1953 trof ook een gedeelte van de Zak van Zuid-Beveland. Na de ramp werd, evenals voor een aantal andere gebieden in Zeeland, besloten de Herverkavelingswet Walcheren van toepassing te verklaren. Met de herverkavelingswerkzaamheden werd in 1954 begonnen. Hierdoor konden de agrarische produktieomstandigheden, die in dit gebied met zijn oudelandpolders, grillige verkaveling en slechte wegen tot dan toe ongunstig waren geweest, sterk worden verbeterd. Het herverkavelingsgebied Zak van Zuid-Beveland omvat zes gemeenten met een totale oppervlakte van 5200 ha en met tezamen ongeveer 5500 inwoners.

Al spoedig bemerkte men met een verbetering van de technische produktie-omstandigheden niet te kunnen volstaan. Met name ter bevordering van een doelmatig gebruik van de door de herverkaveling geboden kansen werd een intensieve technisch-economische voorlichting noodzakelijk geacht. Aansluitend zouden huishoudelijke en agrarisch-sociale voorlichting ter hand genomen kunnen worden, omdat men op de door deze voorlichting bestreken terreinen knelpunten vermoedde.

STREEKVERBETERING

Deze gedachten resulteerden in 1956 in een plan het herverkavelingsgebied tevens tot streekverbeteringsgebied te maken. Hierdoor zou op technisch-economisch, agrarisch-sociaal en huishoudelijk terrein intensief en gecoördineerd kunnen worden gewerkt. In april 1957 werd de streekverbeteringscommissie – zoals gebruikelijk bestaande uit inwoners van het gebied die een vooraanstaande plaats in het agrarische

---

* Dr. DE GALAN is thans werkzaam bij het Economisch-Technologisch Instituut voor Zeeland te Middelburg.

organisatieleven innemen, aangevuld met een aantal deskundigen – geïnstalleerd. In de loop van 1957 kwam het streekverbeteringswerk op gang.

Al spoedig bleek de medewerking van de bevolking niet aan de verwachtingen te beantwoorden. Het vermoeden ontstond dat een aantal sociale factoren in het gebied en wellicht in het algemeen de mentaliteit van zijn bevolking, het bereiken van de doelstellingen van de streekverbetering in de weg stonden. Bovendien ontbrak het aan inzicht omtrent de taken en de methode van de agrarisch-sociale voorlichting en aan een aantal gegevens op huishoudelijk gebied.

Een onderzoek

Ter oplossing van deze moeilijkheden werd aan de afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut gevraagd naar de genoemde punten een onderzoek in te stellen. Met dit onderzoek werd ultimo 1957 een aanvang gemaakt; het rapport, dat de resultaten van het onderzoek weergeeft, kwam in mei 1959 gereed*. In het rapport is een uitvoerige beschrijving gegeven van het betrokken streekverbeteringsgebied en de samenleving daarbinnen; een min of meer hypothetische analyse wordt gegeven van de oorzaken van het aanvankelijk geringe succes van de streekverbetering; ten slotte is een uitgebreide lijst van richtlijnen, met name voor de agrarisch-sociale voorlichting, opgenomen.

Mede omdat het een eerste onderzoek in zijn soort betreft, leek het gewenst aan de resultaten ervan wat ruimere bekendheid te geven. In een drietal artikelen in dit tijdschrift hopen wij dit te doen. Dit is mede van belang, omdat de conclusies van het onderzoek – hoewel zij natuurlijk betrekking hebben op het streekverbeteringsgebied Zak van Zuid-Beveland – in vele opzichten ook voor andere streekverbeteringen van betekenis kunnen zijn.

In dit eerste artikel zullen wij vooral aandacht besteden aan de eerste vraag, waarvoor de onderzoekers waren gesteld: in hoeverre is er sprake van weerstand of ongeïnteresseerdheid van de bevolking met betrekking tot de streekverbetering en waarin vinden deze hun achtergrond?

Moeilijkheden van het onderzoek

Het lijkt nuttig even bij enkele problemen van het onderzoek stil te staan, voordat op de resultaten wordt ingegaan. In de eerste plaats moet worden genoemd de moeilijkheid van een onderzoek naar weerstanden en hun achtergronden in het algemeen. Dit vereist „houdingonderzoek", dus het analyseren van opvattingen bij de bevolking die leiden tot een bepaalde manier van handelen. Dit is een moeilijk terrein en er is in Nederland nog weinig ervaring mee opgedaan.

Bij het onderzoek in de Zak van Zuid-Beveland is volstaan met het stellen van een aantal vragen omtrent de levenswijze en enkele opinies van de bevolking, door het

* De Zak van Zuid-Beveland, sociaal onderzoek in een streekverbeteringsgebied; rapport nr. 319, Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage 1959 (Niet voor publikatie).

houden van een enquête door middel van steekproeven onder de grondgebruikers en landarbeiders; daarnaast is een groot aantal gesprekken gevoerd met kenners van de streek en deskundigen. Mede door dit vrij globale karakter van het onderzoek kunnen de conclusies geen aanspraak maken op absolute zekerheid; zij moeten veeleer als waarschijnlijkheden worden beschouwd.

Een moeilijkheid van het onderzoek in de Zak van Zuid-Beveland in het bijzonder was, dat de streekverbetering in dit gebied ten tijde van het onderzoek nog maar van korte duur was en tot dan toe eenzijdig (namelijk in hoofdzaak technisch-economisch) van opzet. Vooral voor de agrarisch-sociale voorlichting moest immers het onderzoek zelf de nodige gegevens verschaffen, terwijl anderzijds de houding van de bevolking met betrekking tot de (onder andere uit deze agrarisch-sociale voorlichting bestaande) streekverbetering moest worden geanalyseerd! De weerslag van deze vicieuze-cirkelmoeilijkheid zal in het onderstaande duidelijk naar voren komen.

De aard van de geringe medewerking

Indien niet op de gewenste wijze aan een streekverbeteringsproject wordt meegewerkt, behoeft er niet noodzakelijk weerstand tegen dit project te bestaan; het kan ook zijn dat men onverschillig staat tegenover de streekverbetering. Dit bleek in de Zak van Zuid-Beveland grotendeels het geval te zijn. Het meest opmerkelijk was echter, dat deze onverschilligheid goeddeels bleek voort te komen uit onbekendheid met of een verkeerde voorstelling van de bedoelingen van de streekverbetering. Op de vraag: „Wat vindt u van de actie voor de streekverbetering?" moest niet minder dan 40 % van de geënquêteerden het antwoord schuldig blijven. Bij degenen die zich wel een mening hadden gevormd, bleek deze dikwijls gebaseerd op een onjuiste voorstelling van zaken; vooral vereenzelvigden velen de streekverbetering met huishoudelijke voorlichting. Hieruit blijkt wel dat de streekverbeteringsgedachte bij de bevolking nog weinig leefde.

Hoewel uit de bevolking ook bezwaren tegen de streekverbetering naar voren kwamen, kon dus van een algemene weerstand ertegen niet worden gesproken. Veeleer ontbrak het aan belangstelling en een duidelijk stelling nemen als gevolg van onbekendheid met de streekverbeteringsgedachte. Op het eerste gezicht kan deze onbekendheid verwondering wekken, omdat de actie van de streekverbetering ten tijde van het onderzoek al enkele activiteiten had ontplooid (een aantal lezingen, een voornamelijk huishoudelijke tentoonstelling, premieverlening, rationalisatiekernen, cursussen en de al enkele malen verschenen „Nieuwsbrief") die oppervlakkig beschouwd een duidelijker reactie zouden hebben doen verwachten. Niettemin is zeker een belangrijke oorzaak van de geringe medewerking der bevolking gelegen bij de streekverbetering zelf.

De streekverbetering als verklaringsfactor

Een belangrijke verklaringsgrond voor het gebrek aan medewerking is zeker gelegen in de wijze waarop de streekverbetering in de Zak van Zuid-Beveland zich heeft aangediend. Te veel leefde men in de verwachting dat de bevolking haar medewerking

wel zou verlenen, ja zelfs enthousiast zou zijn, terwijl de streekverbetering zelf zich nog onvoldoende had geuit. Men heeft de bevolking te weinig aanpassingstijd gegund en het heeft aan voldoende voorlichting ontbroken. En vooral is het niet gelukt de bevolking duidelijk te maken, dat de streekverbetering iets was van, voor en door haarzelf. Men heeft in het gebied de streekverbetering veeleer gevoeld als iets van buiten af, als iets komend van „de instanties".

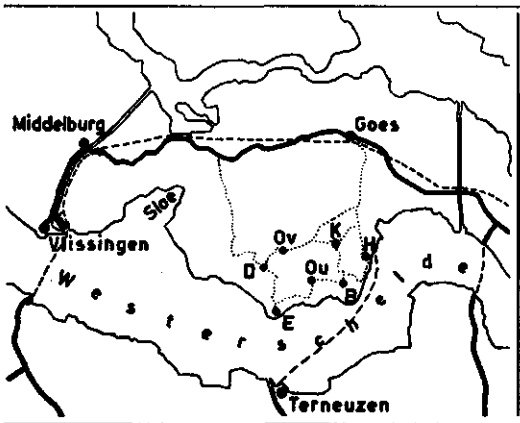
Deze instanties worden door de bevolking veelvuldig door elkaar gehaald; men ziet geen onderscheid en dat wekt ten aanzien van de streekverbetering ook geen verwondering. Door allerlei omstandigheden was er aanvankelijk van agrarisch-sociale voorlichting in het geheel geen sprake en was ook de huishoudelijke voorlichting nauwelijks op gang gekomen. Een gecoördineerde en integrale aanpak van het gebied ter verhoging van welvaart en welzijn bestond aanvankelijk niet; vandaar de gesignaleerde onbekendheid met het begrip streekverbetering. De intensieve technisch-economische voorlichting werd, zoals ook vóór de streekverbetering, door de Landbouwvoorlichtingsdienst gegeven; deze vorm van voorlichting wordt in het gebied zeer gewaardeerd, maar zij werd niet met de streekverbetering in verband gebracht. De instantieverwarring is dus door de streekverbetering zelf wel sterk in de hand gewerkt. Het is begrijpelijk, dat velen streekverbetering verwarden met verbetering van het huishouden, omdat de huishoudelijke voorlichting (onder andere via de tentoonstelling) het enige nieuwe was dat men had ervaren. Cursussen en demonstraties kende men immers al lang.

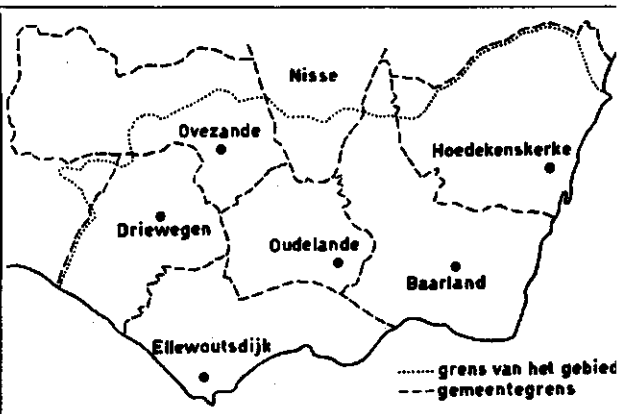
De samenleving als verklaringsfactor

De wijze waarop de streekverbetering aanvankelijk werkte, heeft de bereidheid tot medewerking bij de bevolking niet bevorderd. Het is echter duidelijk dat de verklaring van de geringe medewerking niet in deze oorzaak alleen kan worden gevonden. Kenmerken van de samenleving en de streek zelf speelden een even belangrijke rol.

De samenleving in de Zak van Zuid-Beveland kan men karakteriseren als traditioneel-agrarisch, vanouds economisch eenzijdig georiënteerd en tot voor kort ook relatief in een isolementspositie verkerend. In zo'n samenleving is men sterk op concrete, materiële zaken ingesteld en het werk neemt, zeker in de zomerperiode, alle tijd in beslag. Aan het soort activiteiten en ideeën, zoals streekverbetering, is men niet gewend; men kan het nergens mee in verband brengen. Anders gezegd: de streekverbeteringsgedachte past niet in het referentiekader van de mensen. Zelfs het woord streekverbetering wekt argwaan. Er is geruime tijd nodig om het begrip ingang te doen vinden en „gewoon" te laten zijn. Tezamen met de aanvankelijk weinig adequate aanpak kan dit als verklaring voor de onbekendheid en de ongeïnteresseerdheid dienen.

Belangrijk voor de moeilijke acceptatie is ook, dat men – mede door de wat ongelukkige term – streekverbetering veelal opvat als van buiten komende of zelfs opgelegde maatregelen tot het opheffen van de relatieve achterstand van de streek. Die achterstand is uiteraard moeilijk te accepteren, vooral als de landbouw in de streek een vrij gunstige indruk maakt, zoals in de Zak van Zuid-Beveland het geval is. Als er iets te verbeteren valt doet men dat zelf wel, aldus luidt de opvatting.

wegen
spoorlijn
veerdienst

B – Baarland
D – Driewegen
E – Ellewoutsdijk
H – Hoedekenskerke
K – Kwadendamme
Ou – Oudelande
Ov – Ovezande

GEMEENTEN EN GEMEENTEGRENZEN IN HET STREEKVERBETERINGSGEBIED „DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND"

DE LIGGING VAN HET STREEKVERBETERINGSGEBIED „DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND" IN DE PROVINCIE ZEELAND

Daarbij komt nog, dat verbeteringen financiële lasten meebrengen, die men zelf moet opbrengen. Dit verhoogt de bereidheid tot medewerking niet. Evenals uit de populariteit van de premieverlening, blijkt uit deze opvatting wel dat men bij „verbetering" meteen aan concrete dingen denkt en veel minder aan efficiency en welzijn, die op zichzelf vaak geen kosten meebrengen, maar ook veel minder tastbaar zijn.

Bij het streven naar efficiency kan men bovendien bemerken, dat de betekenis hiervan veelal niet wordt ingezien voor zover het niet tot direct financieel voordeel leidt. Op een klein bedrijf leidt efficiënter werken tot meer vrije tijd, waaraan geen behoefte bestaat en die door de in elke samenleving heersende groepsdwang vaak moeilijk geaccepteerd wordt. Dit geldt in gelijke mate voor het huishouden.

Naast deze algemene verklaringsfactor, die in meerdere of mindere mate ook voor andere traditioneel-agrarische gebieden zal gelden, kunnen enkele voor de Zak van Zuid-Beveland meer specifieke factoren worden genoemd.

MEER SPECIFIEKE FACTOREN IN DE SAMENLEVING

Het streekverbeteringsgebied „de Zak van Zuid-Beveland" vormt een deel van het gelijknamige grotere geheel. In sociaal en economisch opzicht vormt het streekverbeteringsgebied hierdoor geen duidelijk begrensde streek. Ook intern is echter van eenheid geen sprake. Het gebied valt uiteen in een zevental dorpen van geringe omvang, die naar religieuze samenstelling en mentaliteit duidelijke onderlinge verschillen vertonen en waartussen betrekkelijk weinig contact bestaat. Tegenover twee overwegend rooms-katholieke kernen treft men in de andere dorpen voornamelijk Nederlands

hervormden, gereformeerden en onkerkelijken in wisselende verhoudingen aan. Doordat de kerkelijke verhoudingen zo sterk plaatselijk zijn bepaald, krijgen zij bijzondere nadruk en wordt anderzijds het dorpsgevoel versterkt. Daarbij weerspiegelen de godsdienstige scheidslijnen ten dele ook de standsverschillen, waardoor beide wederzijds worden geaccentueerd. Deze sterke versnippering naar dorp, kerk en stand komt weer tot uitdrukking in de verenigingen, waarvan het aantal buitensporig groot, maar het ledental betrekkelijk gering is.

Is dus in de Zak van Zuid-Beveland van streekeenheid al geen sprake, hetgeen gezamenlijke activiteiten weinig kans van slagen belooft, ook de afzonderlijke dorpen zijn weer in kleine groepen versnipperd. Door deze sterke groepsvorming ontstaat een zeker groepsisolement. Men komt moeilijk over de groepsbarrières heen en hierdoor kan ook een afweer ontstaan tegenover vreemdelingen en nieuwigheden. Al leidt de groepsvorming in de Zak van Zuid-Beveland zelden tot wrijvingen of andere moeilijkheden, zij is toch wel zo duidelijk aanwezig, dat een aanpak van buitenaf die zich niet van haar bestaan bewust is of er geen rekening mee houdt, weinig succes kan hebben. De contacten tussen de groepen – en door hun versplintering ook tussen de mensen – zijn niet van dien aard, dat een uniforme en gezamenlijke aanpak, zeker in zaken waarmee men nog niet vertrouwd is, juist kan zijn.

Een tweede factor die in de Zak van Zuid-Beveland waarschijnlijk van belang is, vormt de reeks van gebeurtenissen die het gebied in een gering aantal jaren heeft beleefd, te weten oorlog, ramp en herverkaveling. Hierdoor is de traditioneel-agrarische samenleving duidelijk beroerd en enigszins in onrust geraakt. Doordat talrijke, maar door elkaar gehaalde instanties, zich met het gebied hebben bemoeid, is er een afweerhouding ontstaan, een „instantiemoeheid". Hierdoor kan men de streekverbetering, die ook als van buitenaf komend werd beschouwd, niet meteen accepteren of waarderen. Men heeft begrijpelijkerwijs bezwaar tegen ingrijpen van buitenaf, waarbij met zelfwerkzaamheid en eigen inzichten onvoldoende rekening wordt gehouden. Vooral de opgelegde en met onvoldoende voorlichting gepaard gaande herverkaveling, waaraan de streekverbetering vaak direct wordt gekoppeld, betekende een remmende ervaring.

Onopgeloste problemen

Door de eenzijdige agrarische oriëntering van de Zak van Zuid-Beveland neemt de bevolking er langzaam af. Dit heeft ernstige gevolgen voor de leeftijdsopbouw in dit gebied en voor het niveau van voorzieningen. Bovendien is er een geringe confrontatie met de buitenwereld en is er weinig vestiging van buiten. Wie niet in de landbouw wil of kan werken, moet over het algemeen migreren. De bevolking voelt dit duidelijk als een probleem.

De streekverbetering lost dit probleem niet op, integendeel; door aan te dringen op rationalisatie en arbeidsefficiency versterkt zij nog de (op zichzelf om der wille van de verhoging van de arbeidsproduktiviteit in de landbouw noodzakelijke) afvloeiing en bevolkingsvermindering. Dat het centrale probleem van de streek door de streekverbetering, ondanks haar veelbelovende naam, niet wordt aangepakt, ervaart de bevolking

als een nadeel. Het toekomstperspectief, dat eigenlijk voor het gebied als geheel min of meer ontbreekt, wordt door de streekverbetering niet bepaald groter.

Bovendien vrezen de landarbeiders en de kleine landbouwers soms een aantasting van hun bestaan door de streekverbetering. Doordat zij de geboden kansen van de herverkaveling wil doen benutten, dreigt de werkloosheid onder de landarbeiders te worden vergroot en dreigt de positie van de kleine boer te worden verslechterd, althans relatief. Hoewel dit directe bezwaar niet door allen wordt gevoeld, is toch onder de landarbeiders de mening vrij algemeen dat (afgezien van de huishoudelijke voorlichting) de streekverbetering voor hen geen betekenis heeft.

Het is begrijpelijk, dat men onder deze omstandigheden een streekverbetering niet hoog aanslaat, tenzij deze haar strikt agrarische karakter zou verliezen. Op de betekenis van dit aspect komen wij in ons derde artikel nog terug.

Conclusies

Uit de beknopte beschrijving van de mogelijke achtergronden van het gebrek aan medewerking van de bevolking aan de streekverbetering in de Zak van Zuid-Beveland is wel duidelijk geworden, dat hier een complex van oorzaken een rol speelde. Voorop staat hierbij, dat een streekverbetering een zeer geleidelijk groeiproces is, een activiteit op lange termijn. Men kan niet in korte tijd en zonder dat de wezenlijke elementen van de streekverbetering al tot ontplooiing zijn gekomen, duidelijke en positieve reacties verwachten.

Daarnaast moet de verklaring ook in de aard van de betrokken samenleving worden gezocht. Het traditioneel-agrarische karakter van de samenleving met haar langdurig geestelijk en sociaal isolement, de sterke verdeling in groepen, de afweerhouding tegenover instanties als gevolg van recente ervaringen en het gevoelde gebrek aan toekomstperspectief vormen mede een achtergrond van de aanvankelijk geringe belangstelling van de bevolking.

Een tweede conclusie is, dat veelal een lange periode van voorbereiding nodig zal zijn. In deze periode kan het doel van de streekverbetering en het idee, dat achter dit begrip schuilt, worden duidelijk gemaakt. Vooral de overtuiging van de noodzakelijke eigen werkzaamheid van de bevolking dient te worden bevorderd. Het is van veel belang, dat van het begin af aan een gecoördineerde aanpak op de diverse terreinen wordt bereikt.

Vooral bij de agrarisch-sociale voorlichting zal men gebruik kunnen maken van een analyse van de betrokken samenleving, in het bijzonder om tot een doelmatige voorlichtingsmethode te komen. In een volgend artikel hopen wij op de inhoud en de methode van de agrarisch-sociale voorlichting, zoals die door middel van het onderzoek voor de Zak van Zuid-Beveland zijn aanbevolen, nader in te gaan.

Ten slotte kan worden gezegd, dat een agrarische streekverbetering voor vele gebieden te eng van opzet zal zijn, omdat zij de grote problemen van het gebied niet oplost en deze zelfs vaak nog versterkt. Ook hierop komen wij nog terug.

's-Gravenhage, augustus 1959

STREEKVERBETERING EN SAMENLEVING IN DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND

II. INHOUD EN METHODE VAN DE AGRARISCH-SOCIALE VOORLICHTING

Dr. C. DE GALAN en M. A. J. VAN DE SANDT, soc. drs.
Landbouw-Economisch Instituut, afd. Streekonderzoek, 's-Gravenhage *

INLEIDING

Het sociaal onderzoek in het streekverbeteringsgebied „de Zak van Zuid-Beveland", in 1958 door het Landbouw-Economisch Instituut uitgevoerd, had als eerste taak de factoren op te sporen, die voor het aanvankelijke gebrek aan medewerking van de bevolking aan het streekverbeteringsplan verantwoordelijk zouden kunnen zijn. Aan de resultaten van dit deel van het onderzoek was het eerste van de drie artikelen in deze reeks gewijd.**

Het streekverbeteringswerk in de Zak van Zuid-Beveland is in de loop van 1957 begonnen, maar moest zich aanvankelijk vrijwel geheel beperken tot meer intensieve technisch-economische voorlichting. De huishoudelijke voorlichting kon door organisatorische moeilijkheden eerst geleidelijk op gang komen. Van agrarisch-sociale voorlichting kon in de beginfase zelfs in het geheel geen sprake zijn, vooral omdat het ontbrak aan voldoende kennis omtrent de problemen waarmee deze voorlichting zich in het gebied zou moeten bezighouden, alsook omtrent de wijze waarop zij moest worden aangepakt. Het verschaffen van deze kennis vormde de tweede taak van het onderzoek.

AGRARISCH-SOCIALE VOORLICHTING

Het uiteindelijke doel van alle voorlichting ten plattelande is: de agrarische bevolking te helpen haar handelen zodanig te wijzigen, dat het beter is aangepast aan veranderde omstandigheden. Dit geldt voor de reeds tientallen jaren bestaande landbouwtechnische voorlichting evenzeer als voor de meer recente bedrijfseconomische en huishoudkundige voorlichting. Geleidelijk is het inzicht gegroeid, dat de door deze vormen van voorlichting bestreken terreinen niet los van elkaar staan, maar in belangrijke mate samenhangen. Zo blijkt de wijze waarop de boerin het huishouden bestuurt veelal in nauw verband te staan met het peil van bedrijfsvoering van de boer. Maar ook allerlei buiten het technische en economische vlak liggende factoren blijken met die binnen de arbeidssfeer samen te hangen. Boeren die vooruitstrevend zijn in hun bedrijfsvoering hebben gewoonlijk ook meer positieve denkbeelden over landbouwonderwijs en nemen meer deel aan standsorganisaties en coöperaties. Zij staan vaak ook meer open voor nieuwe activiteiten zoals agrarische ontwikkelingsplannen,

---

* Dr. DE GALAN is thans werkzaam bij het Economisch-Technologisch Instituut voor Zeeland te Middelburg.

** Zie *Landbouwvoorlichting* 16 (1959) 10 (okt.) 542–548.

beroepskeuzevoorlichting en vrijetijdsbesteding; zij hebben in het algemeen meer belangstelling voor zaken buiten het eigen bedrijf en het eigen dorp, terwijl hun gezinsleven veelal wordt gekenmerkt door een meer moderne levensstijl.*

De grote mate van samenhang tussen het menselijk handelen op de verschillende levensgebieden wordt duidelijk, wanneer men bedenkt dat alle menselijk gedrag voor een belangrijk deel beheerst wordt door allerlei in de loop der historie ontstane elementen in de groep of samenleving waarvan men deel uitmaakt, welke tezamen het „cultuurpatroon" van die groep of samenleving vormen. Elke mens draagt in zijn doen en laten in hoge mate het stempel van de groepen waarin hij leeft. Het zijn in het bijzonder de dieperliggende elementen in het cultuurpatroon – zeden, tradities, gewoonten, normen, opvattingen – die aan het menselijk handelen richting geven.

De samenhang tussen deze geestelijke „onderstromen" van de samenleving en het uitwendig menselijk gedrag is in het algemeen zo nauw, dat een poging tot wijziging van bepaalde gedragsvormen vaak alleen dan blijvend succes kan hebben, wanneer ook de eraan ten grondslag liggende krachten worden beroerd. Wil men bijvoorbeeld ergens een nieuwe landbouwmethode introduceren, maar slaagt men er niet in zekere in de groep verankerde traditionele opvattingen over het nut van de oude methode te doorbreken, dan is de kans groot dat de boeren – zo zij al de nieuwe methode willen proberen – na verloop van tijd toch weer in de oude routine terugvallen. Maar ook het omgekeerde is waar. Wanneer onder bepaalde omstandigheden blijvende wijzigingen in de gedragspatronen optreden, dan zullen deze op den duur vaak ook hun invloed gaan uitoefenen op de opvattingen, normen en tradities van de betrokken groep.

Uit het voorgaande volgt, dat alle landbouwvoorlichting, met welk aspect van het agrarische leven zij zich ook bezighoudt, zich niet kan beperken tot het wijzigen van de concrete gedragsvormen, maar ook acht moet slaan op de in de groep levende geestelijke achtergronden. Uit dit inzicht is de agrarisch-sociale voorlichting geboren, die men in eigenlijke zin moet beschouwen als de basis van de technisch-economische en huishoudelijke voorlichting. Haar uiteindelijke taak ligt geheel en al in de sfeer van mentaliteitsbeïnvloeding en gedachtenvorming. Zij dient de denkwereld van de agrarische bevolking aan te passen aan zich wijzigende omstandigheden en haar op deze wijze meer ontvankelijk te maken voor moderne technische, economische en sociale voorzieningen.**

---

* Zie E. W. HOFSTEE, Sociologische aspecten van de landbouwvoorlichting. Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, bulletin no. 1. Wageningen 1953. A. W. VAN DEN BAN, Enkele kenmerken en eigenschappen van de vooruitstrevende boeren I. Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, bulletin no. 5. Wageningen 1956. Idem II, bulletin no. 10. Wageningen 1958.

** Zie voor achtergronden en doel van de agrarisch-sociale voorlichting uitvoeriger: Agrarisch-sociale voorlichting. Rapport van de Commissie Welzijn ten Plattelande (*Versl. Meded. Min. Landb. Viss. Voedselv.* 1957 no. 2, 's-Gravenhage, 1957). Ook: G. WANSINK, Streekontwikkeling en agrarische bevolking (*Landbouwk. Tijdschr.* 68, extra nummer: Vraagstukken van streekontwikkeling (1956) (dec.) 1128–1140); E. W. HOFSTEE, Agrarisch-sociale voorlichting (*Med. Dir. Tuinb.* 20 (1957) 12 (dec.) 814–819); A. VAN LIEROP, Het streekverbeteringsplan, speciaal met betrekking tot gezin en plattelandssamenleving (*Landbouwk. Tijdschr.* 69, extra nummer: Vraagstukken van streekverbetering 2 (1957) (dec.) 955–962).

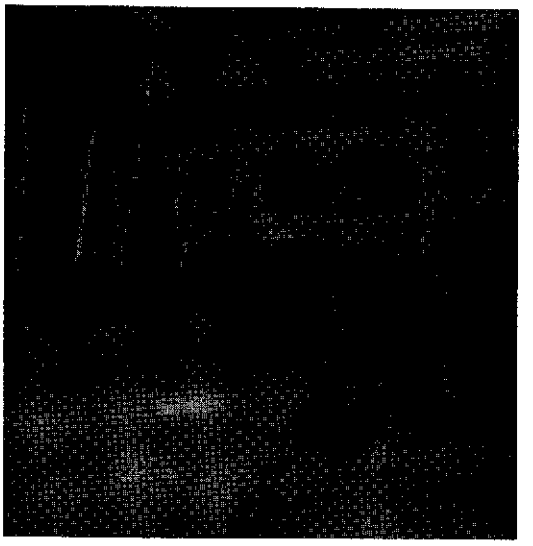
Concrete aanknopingspunten

Het ligt voor de hand, dat de agrarisch-sociale voorlichting haar doel in de praktijk alleen kan bereiken, wanneer zij haar activiteit richt op concrete aanknopingspunten die binnen het gezichtsveld van de agrariërs liggen. Als algemene regel kan men stellen, dat deze aanknopingspunten gezocht dienen te worden in de sociale aspecten van het agrarische leven, d.w.z. in vraagstukken die de menselijke verhoudingen in gezin, bedrijf en samenleving betreffen. Op deze wijze is het terrein niet alleen praktisch afgebakend van dat van de technisch-economische en huishoudelijke voorlichting, maar bovendien liggen deze sociale aspecten dichter bij de kern van het cultuurpatroon, zodat door voorlichting over deze vraagstukken de denkwereld van de betrokken groep meer direct wordt beïnvloed. De uiteindelijke inhoud van de agrarisch-sociale voorlichting is uiteraard mede afhankelijk van de specifieke levensomstandigheden waarin de agrarische bevolking in een bepaald gebied verkeert. In alle gevallen echter gaat het erom, de bevolking door voorlichting zich de eigen situatie bewust te doen worden, haar inzicht te verschaffen in daarin aanwezige en te verwachten problemen, haar ontvankelijk te maken voor het zelf zoeken van bepaalde oplossingen, eventueel ook haar te verwijzen naar instellingen en organen die met de zorg voor bepaalde vraagstukken zijn belast.

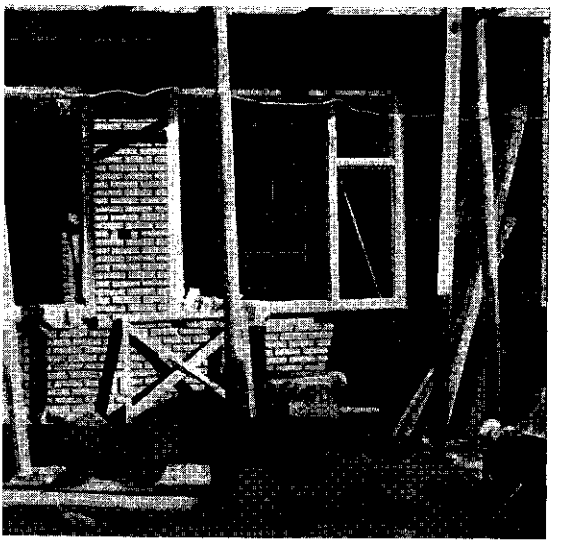
Het behoeft na het voorgaande geen betoog meer, dat het aangeven van de concrete inhoud van de agrarisch-sociale voorlichting in een bepaald gebied en van de wijze waarop zij moet worden aangevat, een grondige analyse vereist van de samenleving in kwestie. Men moet inzicht hebben in de structuur en het functioneren van de samenleving, in de groepsverhoudingen en communicatiekanalen, in de gedragspatronen, opvattingen en normen van de bevolking. Men dient ook de huidige en te verwachten problemen van de samenleving te kennen, alsmede de mogelijkheden om deze op te lossen of te voorkomen. Bij het onderzoek in de Zak van Zuid-Beveland is een eerste poging gedaan om deze analyse te verrichten. Enkele op deze analyse gebaseerde aanbevelingen omtrent inhoud en methode van de agrarisch-sociale voorlichting zullen thans beknopt worden medegedeeld.

Inhoud van de voorlichting

In ons eerste artikel is gesproken over de geringe weerklank die het streekverbeteringswerk in de Zak van Zuid-Beveland aanvankelijk bij de bevolking heeft gevonden. Grotendeels bleek deze onverschilligheid voort te komen uit onbekendheid en gebrek aan vertrouwdheid met de bedoelingen van de streekverbetering. Dat de streekverbetering ten doel had de door de herverkaveling geboden mogelijkheden doelmatig te doen gebruiken, meer in het algemeen de bedrijfsvoering en de huishoudelijke en maatschappelijke omstandigheden in overeenstemming te brengen met de gewijzigde verhoudingen, was vrijwel niet tot de bevolking doorgedrongen. Te zeer ook zag men de streekverbetering als een bemoeienis van buitenaf in plaats van als een op zelfwerkzaamheid gerichte activiteit. Bewust maken van de eigen situatie, inzicht bieden in de veranderingen die daarin zijn opgetreden en nog zullen optreden, begrip bijbrengen van de noodzaak zijn denken en handelen aan deze wijzigingen aan te passen, kortom

OUDE STAL, DIE DRINGEND VERBETERING BEHOEFDE (ELLEWOUTSDIJK)

MET EEN FLINKE VERBOUWING IS HEEL WAT TE BEREIKEN (BAARLAND)

de bevolking met de idee van de streekverbetering vertrouwd maken, dit alles lijkt een primaire taak van de agrarisch-sociale voorlichting.

Het aanvankelijk ontbreken van een positieve reactie op de streekverbeteringsgedachte behoeft overigens niet te verwonderen in deze traditioneel gebonden samenleving, die zo lang in een geografisch isolement heeft verkeerd en waar het geestelijke en sociale isolement voor een deel in feite nog bestaat. Deze isolementspositie kan gemakkelijk leiden tot een zekere verstarring, zowel in opvattingen als in werkmethoden. De agrarisch-sociale voorlichting zal het zich tot taak kunnen rekenen de kennis van en het contact met de buitenwereld te bevorderen, o.a. door het stimuleren van excursies en tentoonstellingsbezoek, van vakantiereizen en uitwisseling van de agrarische jeugd, ook van het lezen van (landbouw)bladen, het luisteren naar de radio, het zien van films e.d.

Bij het onderzoek is gebleken dat, hoewel de deelneming van de jongeren aan het agrarisch onderwijs bevredigend mocht worden genoemd, deze opleiding vaak onvoldoende tot haar recht komt. Van werkelijke belangstelling bij de ouders voor de vorderingen van hun zoons, laat staan van stimuleren, is dikwijls nog weinig sprake. De veelal geringe invloed van de zoons op de zaken van het bedrijf maakt bovendien dat het geleerde slechts langzaam en soms zelfs in het geheel niet in de bedrijfsvoering doordringt. Voor de meisjes geldt ten aanzien van het huishouden tot op zekere hoogte hetzelfde. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de jongere generatie, als zij eenmaal de mogelijkheid krijgt de verworven kennis in praktijk te brengen, deze kennis goeddeels weer heeft verloren. De agrarisch-sociale voorlichting zal dit probleem bij de ouders bewust moeten maken en hen van de waarde van het landbouwonderwijs moeten doordringen.

Bij de uit de landbouw afgevloeide zoons is in de Zak van Zuid-Beveland het volgen van niet-agrarisch voortgezet onderwijs thans vrijwel algemeen. De schoolkeuze lijkt echter nog vaak te worden bepaald door toevallige omstandigheden, imitatie van

anderen of eigen vage ideeën, met dan ook soms slechte resultaten. Ook de beroepskeuze is in veel gevallen meer afhankelijk van toevallige factoren dan van een bewust begrip van het gekozen beroep. Bij de meisjes bleken onderwijs en beroepskeuze zeer eenzijdig op het huishouden te zijn georiënteerd. Het gebruik maken van schoolkeuze-, beroepskeuze- en beroepenvoorlichting zou moeten worden gestimuleerd, waarbij vooral ook de vertrouwdheid met dergelijke voorlichting moet worden bevorderd.

De toenemende overgang van de kinderen naar niet-agrarische beroepen en het vrijwel algemeen volgen van voortgezet onderwijs hebben sterke invloed op de gezinsverhoudingen. De jongeren krijgen andere interessen, huldigen andere normen en opvattingen, zoeken nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding, maar ontmoeten daarvoor bij hun ouders niet altijd voldoende begrip. Dit kan in het gezin tot wrijving en spanningen leiden.

Als laatste specifiek agrarische vraagstukken in de Zak van Zuid-Beveland noemen wij de „kredietmentaliteit" – de terughoudendheid in het opnemen van kredieten voor verantwoorde investeringen –, de hoge abdicatie- en opvolgingsleeftijd en de meer incidenteel tot moeilijkheden leidende afvloeiing van boerenzoons, vererving en inkomensbesteding.

De voorlichtingsmethode

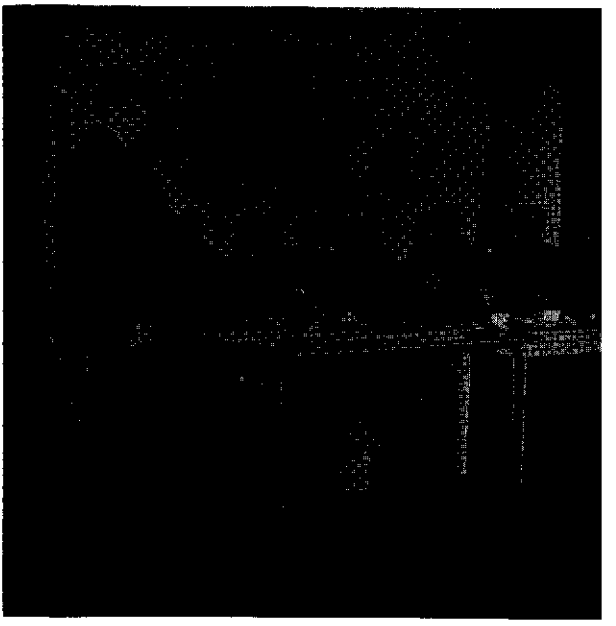
In het algemeen kan ten aanzien van de wijze van voorlichting worden gezegd, dat daarbij aansluiting moet worden gezocht bij de structuur en het functioneren van de samenleving en bij de normen en opvattingen van de bevolking. De voor het doel van de voorlichting positieve elementen in de samenleving zullen dankbaar moeten worden aangegrepen, de negatieve factoren zoveel mogelijk ontzien. In de nu volgende detaillering zal getracht worden dit te verduidelijken.

De agrarisch-sociale voorlichting bestrijkt bij uitstek een terrein dat groepsvoorlichting vereist. Het gaat hier immers uiteindelijk om het beïnvloeden van in de groep verankerde normen. De vorm waarin dit het best kan geschieden is de groepsdiscussie, omdat de individuen zich daar het sterkst bij het probleem betrokken voelen. Zoals tal van experimenten uit de sociale psychologie hebben aangetoond, wint men de mensen het gemakkelijkst voor wijzigingen in hun denkbeelden en gedragsvormen, wanneer men hun de gelegenheid geeft van het belang en de noodzaak van die wijzigingen een eigen begrip te vormen en hun gevoelens dienaangaande bewust te worden en onder woorden te brengen.* Bij individuele voorlichting, maar ook bij lezingen en voordrachten staat de betrokkene bij het nemen en uitvoeren van zijn beslissing betrekkelijk alleen. In de discussiegroep echter ontwikkelt zich geleidelijk een gemeenschappelijke overtuiging, waardoor het individu zich geruggesteund weet. De leden wentelen hun individuele verantwoordelijkheid af op de groep. De beslissingen worden gemeenschappelijk getroffen, waardoor het individu er zich sterker aan gebonden voelt. Het verdient aanbeveling deze groepsgesprekken aanvankelijk tot de leidende personen in de samenleving te beperken.

* Zie o.a. A. Oldendorff, De psychologie van het sociale leven. Utrecht 1953, pp. 177–179.

Een juiste benadering van de bevolking is vooral bij de agrarisch-sociale voorlichting van wezenlijke betekenis. Zij kan alleen slagen wanneer zij op de aard van de samenleving en haar bevolking is afgestemd. Dit betekent o.m. dat de voorlichter de mensen in hun waarde moet laten; elke schijn van dwang en superioriteit dient te worden vermeden. Door de bevolking in de vorm van groepsdiscussies actief in het voorlichtingswerk te betrekken, wordt het best tegemoet gekomen aan de fundamentele menselijke behoefte aan erkenning en medezeggenschap. Dan ook alleen kan men het inzicht veld doen winnen, dat streekverbetering en agrarisch-sociale voorlichting niet van bovenaf zijn opgelegd, maar erop gericht zijn de bevolking te helpen haar beslissingen zelf in vrijheid te treffen.

Bij deze groepsvoorlichting moet zoveel mogelijk rekening worden gehouden met en gebruik worden gemaakt van de in de samenleving aanwezige groeperingen en invloedspatronen. Dit geldt in het bijzonder voor samenlevingen waar de groepsvorming sterk is ontwikkeld, zoals in de Zak van Zuid-Beveland het geval bleek. De versnippering van de samenleving in een groot aantal kleine groepen en de geringe onderlinge contacten behoeven bepaald niet alleen als een nadeel voor de voorlichting te worden gezien; de sterke binding en de sociale controle binnen de meeste groepen kunnen integendeel juist gunstig zijn voor het accepteren van nieuwe inzichten en gedragsvormen. Dat de agrarisch-sociale voorlichting door de stands- en vakorganisaties wordt uitgevoerd, kan de aansluiting aan de aanwezige groeperingen slechts vergemakkelijken. Maar ook andere bestaande verenigingen en instellingen zouden in deze een functie kunnen vervullen, b.v. door op hun bijeenkomsten onderwerpen van de agrarisch-sociale voorlichting ter sprake te brengen, die hun werkterrein raken. Ten slotte is het van groot belang vooral de leidinggevende personen in de samenleving – geestelijke verzorgers, medici, onderwijzers, overheidsfunctionarissen, assistenten van de voorlichtingsdiensten, kassiers van boerenleenbanken en andere formele en informele leiders – zoveel mogelijk bij de voorlichting te betrekken.

WERKTUIGENCURSUS TE BAARLAND

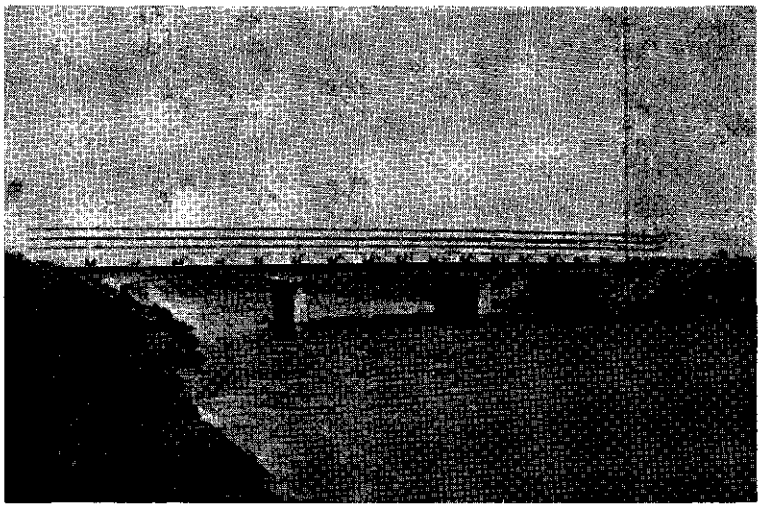
Landbouwvoorl. nov. 1959

Naast de groepsdiscussies kunnen ook andere voorlichtingsmiddelen, zoals tentoonstellingen, demonstraties, films en excursies, veel nut hebben, al moet hierbij worden gewaarschuwd tegen te hoge verwachtingen. Zij zullen in het algemeen de meeste vruchten afwerpen wanneer zij worden gebezigd in combinatie met groepsgesprekken. Op deze wijze krijgt het besprokene een meer tastbare inhoud, waarmee dus tevens wordt tegemoetgekomen aan de behoefte aan concreetheid die gewoonlijk de agrarische bevolking kenmerkt. Ook schriftelijke voorlichting – in de Zak van Zuid-Beveland o.a. de „Nieuwsbrief", een door de streekverbeteringscommissie uitgegeven maandblaadje – zal vooral effect hebben, wanneer zij aanleiding en gesprekstof biedt voor groepsdiscussies, dan wel het reeds besprokene vastlegt.

Welke voorlichtingsmiddelen men ook toepast, men dient goed voor ogen te houden dat het wijzigen van het menselijk denken en handelen een proces van lange adem is. Alvorens immers nieuwere inzichten en gedragsvormen in een samenleving gemeengoed zijn geworden, moet een hele reeks stadia worden gepasseerd. Deze reeks begint bij de bewustwording van het nieuwe en loopt via het krijgen van belangstelling, het waarderen en het proberen uiteindelijk uit op het in praktijk brengen. Als men bedenkt dat elk van deze stadia in het proces intensieve voorlichting, veelvuldige herhaling en dus veel tijd vereist, dan is het duidelijk dat agrarisch-sociale voorlichting pas op lange termijn tot concrete resultaten leidt.

Praktische moeilijkheden

Ten slotte wijzen wij op een aantal punten die, blijkens de ervaring, in de praktijk tot moeilijkheden kunnen leiden. Als eerste daarvan noemen wij het feit, dat bij de standsorganisaties en vooral ook bij de landarbeidersbonden vooralsnog voldoende geschoolde agrarisch-sociale voorlichters ontbreken om alle streekverbeteringsgebieden te kunnen bedienen. Het belang van een goede scholing van de voorlichters moge uit het voorgaande genoegzaam zijn gebleken. Zij zullen een grondige kennis moeten hebben van het milieu waarin zij werken. Een zekere sociologische en sociaal-pedagogische scholing achten wij onmisbaar, maar ook kennis van de praktische didactiek van de voorlichting, zoals het hanteren van discussietechnieken. De wel gevolgde werkwijze om de agrarisch-sociale voorlichting voorlopig in handen te geven van huishoudelijke voorlichtsters – leraressen van landbouwhuishoudscholen e.d. – lijkt ons in zoverre minder gewenst, omdat aldus de toch reeds bestaande neiging om beide zaken te vereenzelvigen en agrarisch-sociale voorlichting als „iets voor de vrouwen" te beschouwen, wordt versterkt. Zonder afbreuk te doen aan het principe dat de agrarisch-sociale voorlichting aan de stands- en vakorganisaties is voorbehouden, verdient het o.i. overweging om niet alleen aan kaderleden van deze organisaties een – eventueel versnelde – sociale vorming te geven, maar ook aan andere vertrouwenslieden van de bevolking, zoals (landbouw)onderwijzers, kassiers van boerenleenbanken en functionarissen van de andere voorlichtingsdiensten. Onder supervisie van de agrarisch-sociale voorlichters zouden deze op bepaalde terreinen kunnen worden ingeschakeld.

NIEUW AFWATERINGSKANAAL EN NIEUWE BRUG IN DE POLDER ELLEWOUTSDIJK

Sociale vorming van en nauwe samenwerking met andere voorlichtende functionarissen lijkt ons ook uit een ander oogpunt van grote betekenis. De streekverbetering beoogt verhoging van welvaart en welzijn; zij tracht belemmerende factoren in het sociale en economische vlak weg te nemen. Het sociale en economische leven vormen echter een uiterst complex geheel en zijn nauw met elkaar verweven. In feite is het niet mogelijk de objecten in dit geheel van elkaar te scheiden en afzonderlijk te behandelen, al is dit voor de praktische aanpak wel noodzakelijk. Door de nauwe verbondenheid van de verschillende aspecten en factoren is het niet alleen mogelijk, dat het nastreven van bepaalde deeldoelen bevruchtend werkt op andere objecten, maar evenzeer dat het andere objecten benadeelt en nieuwe problemen oproept. Een voorbeeld van dit laatste is dat door gunstige produktie-omstandigheden en het benutten hiervan, o.m. door arbeidsbesparing, de uitstoting van arbeidskrachten uit de landbouw wordt bevorderd. Dit is voor de gezonde ontwikkeling van de agrarische bedrijfstak noodzakelijk. Maar in de Zak van Zuid-Beveland betekent het tevens een bevordering van de bevolkingsvermindering. Hiermee versterkt de streekverbetering een probleem van het gebied. Andere voorbeelden zijn te vinden in het streven naar efficiency in bedrijf en huishouden, dat het probleem van de vrijetijdsbesteding oproept; in de verhoogde welvaart die wijzigingen in consumptiegewoonten en levenswijze tot gevolg heeft; in de afvloeiing van boerenzoons uit de landbouw en het volgen van voortgezet onderwijs, die invloed kunnen hebben op de gezinsverhoudingen. De streekverbetering, en met name de agrarisch-sociale voorlichting, dient zich van deze samenhangen bewust te zijn, inzicht te hebben in de consequenties van haar activiteiten en de opgeroepen vraagstukken eveneens in haar werkzaamheid te betrekken.

De agrarisch-sociale voorlichting heeft, zoals haar naam aanduidt, in wezen geen andere dan een voorlichtende taak. In vele gevallen echter zal deze voorlichting bij

de bevolking onvoldoende weerklank vinden, wanneer zij niet vergezeld gaat van daadwerkelijke actie. Hierbij valt vooral te denken aan aspecten van het maatschappelijk opbouwwerk, zoals dorps- en buurthuiswerk, jeugdwerk, lectuurvoorziening, aanleg van sportvelden, en verder aan tal van andere maatschappelijke activiteiten: gezinsverzorging, bejaardenzorg, gezondheidszorg, beroepskeuzevoorlichting enz. Bij het tot stand brengen van deze en dergelijke voorzieningen heeft de agrarisch-sociale voorlichting geen uitvoerende taak; zij kan slechts de totstandkoming bevorderen en het gebruik maken ervan door de agrarische bevolking stimuleren. Begeleiding van de agrarisch-sociale voorlichting door gelijktijdige maatregelen en voorzieningen op sociaal terrein verdient sterk aanbeveling.

Een praktische moeilijkheid is vooralsnog dat de genoemde activiteiten, anders dan de agrarisch-sociale voorlichting, niet slechts de agrarische bevolkingsgroep ten goede komen, maar in feite gericht zijn op de ontplooiing en vormgeving van de gehele plaatselijke en regionale samenleving. Een soortgelijke moeilijkheid kan zich voordoen bij andere objecten van de agrarisch-sociale voorlichting. In de Zak van Zuid-Beveland bleken de werkelijk grote problemen van het gebied niet specifiek agrarisch van aard te zijn, maar de gehele samenleving te betreffen. De agrarisch-sociale voorlichting kan in deze dus altijd slechts een partiële rol spelen. In ons derde en laatste artikel hopen wij op deze kwestie terug te komen.

's-Gravenhage, oktober 1959

STREEKVERBETERING EN SAMENLEVING IN DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND

III. MOET STREEKVERBETERING ALLEEN EEN AGRARISCHE ZAAK ZIJN?

Dr. C. DE GALAN en M. A. J. VAN DE SANDT, soc. drs.
*Landbouw-Economisch Instituut, afd. Streekonderzoek, 's-Gravenhage**

LANDBOUW EN PLATTELAND

Landbouw en platteland zijn nauw met elkaar verweven. Zij beïnvloeden elkaar op zeer directe wijze, met name doordat de agrarische bedrijfstak een belangrijk, meestal zelfs het belangrijkste middel van bestaan ten plattelande vormt. De overige bestaansbronnen zijn veelal direct of indirect van de landbouw afhankelijk.

De nauwe samenhang tussen landbouw en platteland brengt mee, dat structurele veranderingen in de landbouw duidelijke gevolgen hebben voor de gehele plattelandssamenleving. Zeer sprekend komt dit tot uitdrukking bij het afnemen van de agrarische beroepsbevolking. Deze leidt voor een economisch eenzijdig gestructureerd platteland tot migratie en dus tot bevolkingsvermindering, en bij voldoende niet-agrarische werkgelegenheid tot wijzigingen in de economische en sociale structuur van de samenleving. Evenzeer ondergaat de samenleving ten plattelande de invloed van wijzigingen in de bedrijfsgroottestructuur en in de samenstelling van de agrarische beroepsbevolking.

Er zijn ook andere factoren die de plattelandssamenleving veranderen. De regionale industrialisatie, de toenemende ontsluiting en de aanraking met het meer stedelijke levensmilieu werken „van buitenaf" op het platteland in. Van deze ontwikkeling ondervindt op zijn beurt de landbouw weer de invloed. Hierbij valt b.v. te wijzen op de onttrekking van arbeidskrachten aan de landbouw, op wijzigingen in de sociale positie en de rol van de agrariërs in de dorpssamenleving, op verschuivingen in de levensstijl en de mentaliteit van de agrarische bevolking.**

Landbouw en plattelandssamenleving vormen dus een duidelijk sociaal geheel en kunnen niet van elkaar worden gescheiden. Indien structurele veranderingen in de landbouw plaatsvinden of worden overwogen, dient men zich van deze samenhang bewust te zijn en de consequenties van die veranderingen voor de gehele plaatselijke of streeksamenleving goed in het oog te houden. Gelukkig wint dit inzicht meer en meer veld. Maatregelen ter verbetering van de agrarische structuur gaan soms reeds gepaard met verbreding van de economische structuur en uitbouw van de gehele sociale en economische infrastructuur, door uitbreiding van de niet-agrarische werk-

---

* DR. DE GALAN is thans werkzaam bij het Economisch-Technologisch Instituut voor Zeeland te Middelburg.

** Vgl. A. MARIS, Structuurveranderingen in de landbouw en op het platteland (*Landbouwk. Tijdschr.* 70 (1958) 1 (jan.) 40–48). IDEM, Landbouw en platteland (*Maatschappelijk Werk in Friesland* 9 (1959) (no. 3) 35–42). A. MARIS en C. DE GALAN, Waarom structuurbeleid in de landbouw? (*Econ. Stat. Ber.* 44 (1959) (no. 2191, 8 juli) 536–540).

VERPLAATSTE BOERDERIJ IN HET STREEKVERBETERINGSGEBIED „DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND"

gelegenheid, industrialisatie en sociaal-culturele voorzieningen. De toenemende vermenging van agrarische en niet-agrarische bevolking in veel plattelandsgebieden maakt een integrale – niet alleen op de landbouw gerichte – opzet van structuurverbeterende maatregelen des te meer noodzakelijk.

HET STREEKVERBETERINGSPLAN

In hoeverre geldt bovenstaande conclusie nu ook voor de streekverbeteringsplannen? Zoals bekend beoogt de streekverbetering de bedrijfsvoering op de agrarische bedrijven, alsook de maatschappelijke en huishoudelijke omstandigheden meer in overeenstemming te doen brengen met gewijzigde situaties en aldus de welvaart en het welzijn van de agrarische bevolking te verhogen. Zij tracht dit doel te bereiken door aan de agrariërs – boeren en landarbeiders en hun gezinnen – gecoördineerde voorlichting te geven op technisch-economisch, sociaal en huishoudkundig gebied. Het voorlichtingsprogramma wordt opgesteld door een streekverbeteringscommissie, gevormd door uit de plaatselijke bevolking aangewezen leden van de landbouworganisaties, de landarbeiders- en de boerinnenbonden, met de landbouw- en/of tuinbouwconsulent en eventueel vertegenwoordigers van andere agrarische instellingen als adviserende leden. Voor zover ook niet-agrarische functionarissen in de commissie zitting hebben, bezitten deze eveneens slechts een adviserend lidmaatschap. In definitieve vorm wordt het plan vastgesteld door de Landelijke Landbouwvoorlichtingsraad. De feitelijke uitvoering is in handen van de landbouw- en tuinbouwvoorlichtingsdiensten en van de drie genoemde organisaties, en geschiedt met gelden verstrekt door het Min. van Landbouw en Visserij. Het streekverbeteringsplan is dus qua opzet en uitvoering duidelijk een specifiek agrarische aangelegenheid.

Teneinde de vraag te kunnen beantwoorden, in hoeverre deze beperking van het streekverbeteringswerk tot het agrarische bevolkingsdeel juist en wenselijk is, willen wij thans enkele ervaringen mededelen uit het streekverbeteringsgebied De Zak van Zuid-Beveland. Deze ervaringen zijn ontleend aan een onderzoek dat in 1958 door het Landbouw-Economisch Instituut in dit gebied is ingesteld.*

* Zie ook de beide voorgaande artikelen in *Landbouwvoorl.* 16 (1959) 10 (okt.) 542–548 en 16 (1959) 11 (nov.) 595–603.

ERVARINGEN IN DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND

De samenleving in de Zak van Zuid-Beveland kan worden gekarakteriseerd als traditioneel-agrarisch, waarin vanouds de landbouw het leven beheerst. De beroepsdifferentiatie is er nog niet ver voortgeschreden. De aanwezige beroepsgroepen zijn sterk op elkaar betrokken en van elkaar afhankelijk. Arbeiders en middenstanders ontlenen hun bestaan geheel of grotendeels aan de landbouw, zoals ook de boeren het op hun beurt niet zonder de niet-agrariërs kunnen stellen. Zelfs verloopt de overgang tussen de beroepsgroepen tamelijk vloeiend, doordat sommige kleine boeren ook als landarbeider werkzaam zijn en middenstanders soms ook een stuk grond in gebruik hebben. Hoezeer de streeksamenleving ook in plaatselijke, kerkelijke en standsgroepen uiteenvalt, zij vertoont toch een grote mate van homogeniteit. Zoals in de meeste traditionele plattelandsgebieden is de verbondenheid van de samenleving typisch gebaseerd op gelijke hoedanigheden van de leden: gelijke sociaal-culturele achtergrond, gelijke ervaringen, denkbeelden en tradities, tot op zekere hoogte ook gelijke belangen en doelstellingen. De gemeenschappelijke betrekkingen met de landbouw dragen tot de instandhouding van de solidariteit niet weinig bij.

Wanneer in een dergelijke samenleving actie wordt gevoerd ten behoeve van alleen de agrarische bevolkingsgroep, dan moeten scheidingen worden gelegd en grenzen getrokken die in de opvattingen van de bevolking nauwelijks leven. Het onderscheid tussen agrariërs en niet-agrariërs, dat van achter het bureau vrij gemakkelijk is te maken, loopt lang niet altijd met dezelfde duidelijkheid tot in het bewustzijn van de dorpsbewoners door. Zonder van een eenzijdig agrarische actie nu direct een desintegratie van de plaatselijke samenleving te vrezen, kan men toch wel zeggen, dat zij de onderlinge samenhang tussen de groepen miskent en de verbondenheid van de samenleving ondermijnt.

Dat dit bezwaar niet louter van theoretische aard is, is ons bij de streekverbetering in de Zak van Zuid-Beveland gebleken. Zo werd het vaak als een onrechtvaardigheid gevoeld, dat voor de premies voor verbouwingen en verbeteringen alleen agrariërs in aanmerking konden komen, te meer daar het gemaakte onderscheid velen tamelijk willekeurig voorkwam. Moeilijkheden ontstonden ook, toen bij een kookcursus middenstandsvrouwen van verdere deelneming moesten worden uitgesloten. Het beperken van het streekverbeteringsplan tot de agrariërs is ook ter sprake gekomen op een vergadering van een middenstandsvereniging in een van de dorpen. Hier werd gevraagd om tenminste een stem in het kapittel en een actieve inschakeling van de plaatselijke middenstand bij aankopen en vernieuwingen in het kader van de streekverbetering.

De in de Zak van Zuid-Beveland geconstateerde onvoldaanheid over de strikt agrarische opzet van het streekverbeteringsplan vond mede steun in het feit, dat veel van de in dit kader ontplooide en voorgenomen activiteiten niet typisch op de bijzondere problematiek van de agrariërs betrekking hebben, maar op vraagstukken van de gehele samenleving. Dit geldt wellicht het minst voor de technisch-economische voorlichting, die immers geheel en al gericht is op de verbetering van de bedrijfsvoering in het agrarisch bedrijf. De problemen van het huishouden echter verschillen bij boerinnen en landarbeidersvrouwen in veel opzichten niet wezenlijk van die van de meeste andere

huisvrouwen. Traditionalisme en geringe efficiency kenmerken vrijwel elk huishouden in het gebied. Aan huishoudelijke voorlichting bestaat – althans objectief – in de niet-agrarische huishoudingen nauwelijks minder behoefte dan in de agrarische.

Nog sterker knelt de eenzijdig agrarische aanpak bij de sociale voorlichting. Wanneer men haar uiteindelijke taak gelegen ziet in een zodanige vorming en mentaliteitsbeïnvloeding, dat een meer bewuste aanpassing van het denken en handelen van de bevolking aan zich wijzigende omstandigheden wordt verkregen, dan is het duidelijk dat zij in wezen voor de gehele plattelandsbevolking van belang is. In ons vorige artikel hebben wij een aantal concrete onderwerpen genoemd voor de agrarisch-sociale voorlichting in de Zak van Zuid-Beveland. De meeste van deze onderwerpen hadden betrekking op bijzondere vraagstukken van de agrarische samenleving. In de Zak van Zuid-Beveland –zoals zeker ook in andere gebieden – zijn echter de werkelijk grote problemen niet specifiek agrarisch van aard, maar gaan de gehele streeksamenleving aan. Bij een tweetal van deze problemen willen wij thans iets uitvoeriger stilstaan.

AGRARISCH-SOCIALE VOORLICHTING EN STREEKPROBLEMEN

Een van de grote problemen in de Zak van Zuid-Beveland is de geleidelijke *vermindering van het bevolkingsaantal*, een gevolg van de eenzijdige economische structuur van het gebied. Mede doordat dit probleem de grondslag vormt van vele andere vraagstukken – veroudering van de bevolking, achteruitgang van de middenstand, kwijnen van het verenigingsleven – leeft het sterk bij de bevolking. Nu de mogelijkheid tot het scheppen van niet-agrarische werkgelegenheid – met name door industrievestiging – voorlopig gering lijkt, ziet de bevolking weinig perspectieven meer voor de toekomst van het gebied. Toch moet dit gevoel van perspectiefloosheid op zijn minst voorbarig worden genoemd. In zijn meest wezenlijke kern is het probleem van de Zak van Zuid-Beveland immers gelegen in dat van een veranderende samenleving als gevolg van structurele veranderingen in de landbouw en toenemende ontsluiting van het gebied, een ontwikkeling die men ook in veel andere plattelandsgebieden aantreft. Indien men

EXCURSIE IN HET KADER VAN DE STREEKVERBETERING „DE ZAK VAN ZUID-BEVELAND". Bezichtiging van een verplaatst bedrijf in de Bommelerwaard.

Landbouwvoorl. dec. 1959

HET NIEUWE VERENIGINGSGEBOUW TE OUDELANDE

deze ontwikkeling eenmaal accepteert, moet een positieve oplossing voor de ontstane problemen gevonden kunnen worden. Deze zal onder meer kunnen worden gezocht in grotere samenwerking tussen de dorpen, in „schaalvergroting", d.w.z. het concentreren van bepaalde activiteiten in een of meer dorpen, in pendelen naar Goes. Plaatselijke en streeksamenleving zullen uiteindelijk ingebed moeten worden in grotere eenheden.* Van primair belang echter is het, dat de bevolking bereid is ook zelf naar nieuwe mogelijkheden te zoeken. Zij zal zich op haar situatie moeten bezinnen, moeten inzien dat de maatschappelijke ontwikkeling veranderingen noodzakelijk maakt, nieuwe levensvormen moeten accepteren en bereid moeten zijn ook zelf te streven naar aanpassing aan een veranderende samenlevingsstructuur.

Bij deze bezinning en heroriëntatie kan de agrarisch-sociale voorlichting zeker een belangrijke rol spelen. Doordat het hier echter geen uitsluitend agrarisch, maar een algemeen streekprobleem betreft, kan zij tot de oplossing nooit meer dan een partiële bijdrage leveren. Aangezien het vraagstuk in feite alle bevolkingsgroepen aangaat, is de meest adequate benadering ongetwijfeld die waarbij de gehele samenleving wordt betrokken. Dat de streekverbetering het centrale probleem van de Zak van Zuid-Beveland onvoldoende kan aanpakken, zelfs dit – door aan te dringen op rationalisatie, arbeidsefficiency en afvloeiing – in zeker opzicht nog versterkt, noemden wij in ons eerste artikel mede als verklaring van haar geringe populariteit.

Een met het eerste samenhangend vraagstuk in de Zak van Zuid-Beveland vormt de over het algemeen *geringe bloei van het verenigingsleven*, dat sterk naar dorp en naar de verschillende groepen daarbinnen is versnipperd en over onvoldoende kader en outillage beschikt. De bevolking zal moeten gaan inzien, dat samenwerking tussen de groepen en vooral ook tussen de dorpen in deze tijd noodzakelijk is, wil men althans het

* Zie over deze vraagstukken ook G. HENDRIKS, Sociaal leven en ruimtelijke vormgeving op het platteland (*Landbouwk. Tijdschr.* 70 (1958) 9 (sept.) 648–652). Sj. GROENMAN, De leefbaarheid van het platteland (*Maatschappelijk Werk in Friesland* 9 (1959) (no. 3) 30–35).

verenigingsleven tot werkelijke ontplooiing brengen. Zolang immers de bevolkingsvermindering in de toch reeds kleine dorpen voortschrijdt, is vrijwel elke activiteit die zich niet over de lokale grenzen uitstrekt, tot mislukking gedoemd. Daarnaast hebben de verenigingen ook grote behoefte aan persoonlijke en materiële voorzieningen. Kadervorming, eventueel ook het aanstellen van gespecialiseerde krachten, en verder de oprichting van verenigingsgebouwen, de aanleg van sportterreinen e.d. vragen bijzondere aandacht. Met name zijn voorzieningen gewenst ten behoeve van de vrijetijdsbesteding van de jeugd, die nu door het ontbreken van voldoende en aangepaste recreatiemogelijkheden in de dorpen haar ontspanning veelal buiten het gebied moet zoeken.

Aan de agrarisch-sociale voorlichting valt ook ten aanzien van deze vraagstukken stellig een opvoedende en stimulerende taak toe, maar ook deze vraagstukken blijven niet beperkt tot de agrarische groep alleen. Daarnaast is het de vraag of voorlichting en vorming op de genoemde terreinen bij de bevolking wel voldoende weerklank zullen vinden, wanneer zij niet vergezeld gaan van doeltreffende voorzieningen. Nauwe samenwerking lijkt daarom geboden met de organen voor maatschappelijk opbouwwerk, overigens eveneens een activiteit die niet slechts de agrarische bevolkingsgroep ten goede komt, maar gericht is op de ontplooiing en vormgeving van de gehele plaatselijke en regionale samenleving.*

Een integrale aanpak

Uit onze beschouwingen kan voldoende zijn gebleken, dat wij aan een integrale, de gehele plattelandssamenleving omvattende benadering de voorkeur geven boven een die zich beperkt tot het agrarische bevolkingdeel, zoals thans in het streekverbeteringsplan gebeurt. Deze voorkeur berust enerzijds op principiële gronden, gezien de nauwe verbondenheid van agrarische en niet-agrarische groepen op het platteland. Boeren en landarbeiders kan men niet los zien van de sociale omgeving waarin zij samen met anderen leven en werken. Vele van hun problemen verschillen in wezen niet van die van de gehele streekbevolking. Anderzijds pleiten ook praktische overwegingen voor een integrale aanpak, aangezien het maken van onderscheid tussen agrariërs en niet-agrariërs in de praktijk gemakkelijk tot moeilijkheden kan leiden. Voor de Zak van Zuid-Beveland – maar wellicht ook voor vele andere gebieden – geldt bovendien, dat de werkelijk grote problemen zodanig algemeen van aard zijn, dat een eenzijdig agrarische aanpak onvoldoende tot de oplossing kan bijdragen.

De veelzijdige aanpak die ons voor ogen staat, vraagt een integratie van de agrarische streekverbetering binnen een integraal streekontwikkelingsplan, waarin het huidige werk in twee richtingen wordt aangevuld: gelijktijdige en gecoördineerde benadering van de problematiek van alle bevolkingsgroepen, wederzijdse begeleiding van voorlichting en daadwerkelijke voorzieningen. Hiertoe is natuurlijk een nauw samenspel tussen alle daarvoor in aanmerking komende instellingen en organen noodzake-

* Zie over de verhouding tussen agrarisch-sociale voorlichting en maatschappelijk opbouwwerk: *De landarbeider in de nieuwe tijd.* Dr. Wiardi Beckmanstichting, Amsterdam 1958, p. 41 e.v.

lijk. Op landelijk niveau betekent dit een actieve samenwerking tussen de verschillende departementen. Voor het opstellen en op elkaar afstemmen van de plannen dient ook nauwe samenwerking gevonden te worden tussen de provinciale organisaties, diensten en instituten. Ten slotte zouden op regionaal of plaatselijk niveau de verschillende activiteiten gebundeld kunnen worden in een coördinerend streekorgaan, waarin alle sectoren van het maatschappelijk leven – landbouw, middenstand en ambacht, eventueel industrie, kerken, overheid, onderwijs, maatschappelijke organisaties enz. – vertegenwoordigd zijn. Subcommissies en werkgroepen zouden zich met de vraagstukken van de afzonderlijke sectoren en deelgebieden kunnen bezighouden (agrarische vraagstukken, middenstandsvraagstukken, werkgelegenheid, industrialisatie, onderwijs, gezondheidszorg, sociale en huishoudelijke voorlichting, recreatie, jeugdwerk, sociaal-culturele voorzieningen e.d.). De taak van het streekorgaan ligt vooral in het gemeenschappelijk overleg en het stimuleren en coördineren van de activiteiten van op technisch, economisch, sociaal en cultureel gebied werkzame organen. Op deze wijze wordt tevens bereikt, dat de plaatselijke bevolking van meet af aan actief bij de plannen wordt betrokken, hetgeen een grotere garantie inhoudt voor haar onmisbare medewerking.

Het valt buiten de strekking van dit artikel, de integratie van de agrarische streekverbetering in een totale streekontwikkeling hier tot in bijzonderheden uit te werken. Veel van de concrete gestalte zal trouwens afhangen van de specifieke problematiek en omstandigheden in het betrokken gebied en kan dus van streek tot streek verschillen. Het was primair onze bedoeling de eenzijdigheid van het agrarische streekverbeteringsplan en de principiële en praktische consequenties daarvan als probleem te stellen.

De gedachte van de integrale aanpak is zeker niet geheel nieuw. In de Verenigde Staten vinden wij haar belichaamd in het „Rural Development Program", dat welvaart en welzijn van een gehele streek beoogt te bevorderen.* Ook in Nederland vindt de gedachte in toenemende mate ingang, zelfs hier en daar verwezenlijking.** Naast de gebieden waar men al tot het instellen van streekorganen e.d. is gekomen, zijn er echter nog vele waar aan het agrarisch streekverbeteringsplan een niet-agrarisch complement ontbreekt. Onze ervaringen in de Zak van Zuid-Beveland kunnen tot de verdere verbreiding wellicht een bijdrage leveren.

's-Gravenhage, oktober 1959

---

* J. VAN DEN KERKHOFF, Het „Rural Development Program" in de Verenigde Staten (*Landbouwk. Tijdschr.* 71 (1959) 7 (april) 193–196 en 71 (1959) 8 (april) 225–228).

** Men zie: *Agrarische sanering en maatschappelijk leven.* Rapport van de Stichting Friesland voor Maatschappelijk Werk, 1957. Verder: *Streekontwikkeling door samenwerking van overheid en bevolking.* Ned. Mij. voor Nijverheid en Handel. Haarlem, z.j. (1958).